

İSRAİL-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ÖNE ÇIKAN FAKTÖRLER (2010-2020) VE İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

GÖKTUĐ SÖNMEZ & GÖKHAN BATU

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2020

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ISBN: 978-605-06764-9-5

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20 Faks: +90 312 430 39 48

Email : info@orsam.org.tr

Fotoğraflar: Anadolu Ajansı (AA)

İSRAİL-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ÖNE ÇIKAN FAKTÖRLER (2010-2020) VE İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

Yazarlar Hakkında

Dr. Gökтуğ Sönmez

Lisans derecesini Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden, yüksek lisans derecesini London School of Economics (LSE) Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden ve doktora derecesini School of Oriental and African Studies (SOAS)'den almıştır. Akademik araştırma alanları arasında radikalleşme, şiddete varan aşırıçılık, uluslararası ilişkiler teorisi ve Türk dış politikası bulunmaktadır. Bu alanlarda Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı SAM, Global Strateji Enstitüsü ve ORSAM gibi çeşitli düşünce kuruluşlarında araştırmalarda bulunmuştur. Halihazırda Necmettin Erbakan Üniversitesi öğretim üyesi ve ORSAM Güvenlik Çalışmaları Direktörüdür.

Gökhan Batu

Hayfa Üniversitesi-İsrail Çalışmaları bölümünde yüksek lisansını tamamlamıştır.

Şu anda Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde İstihbarat Araştırmaları Bölümünde 2. yüksek lisansına devam etmektedir. Güvenlik, İstihbarat, İsrail Milli Güvenliği ve Siyaseti gibi konular ilgi alanları arasındadır. Çok iyi derecede İngilizce, iyi derecede Arapça ve Orta seviyede İbranice bilmektedir. 2018 yılında "Uzman Yetiřtirme Programı" kapsamında ORSAM'a katılan Batu, 2019'dan itibaren ise ORSAM Güvenlik Çalışmaları Direktörlüğü'nde çalışmalarını sürdürmektedir.

Temmuz 2020

İçindekiler

Giriş.....	3
İlişkilerin Yakın Geçmişi ve Ayrışma Alanları	3
<i>İkili İlişkiler</i>	<i>3</i>
<i>Doğu Akdeniz Denklemi, İsrail'in Yunanistan, GKRY ve Körfez ile Yakınlaşması ve Libya Boyutu</i>	<i>4</i>
<i>2010 Sonrası Dönemde Filistin Meselesindeki Gelişmeler ve İkili İlişkilere Etkisi</i>	<i>7</i>
<i>İsrail'in YPG ve Kuzey Irak'taki Bağımsızlık Çabalarına Yaklaşımı</i>	<i>9</i>
<i>İsrail Siyasetinde Yükselen Popülizm</i>	<i>10</i>
Birlik Hükümeti'nin Kurulması ve İsrail'in Türkiye'ye Karşı Tutumunda Gözlemlenen Değişim	13
<i>Son Gelişmeler</i>	<i>13</i>
<i>2020'nin İlk Çeyreğinde Yeniden Gündeme Gelen Normalleşme Tartışmalarına Dair Değerlendirme</i>	<i>9</i>
Sonuç	17
Dipnotlar	19
Kaynakça	23
Ekler	28
<i>Ek-1</i>	<i>28</i>
<i>Ek-2</i>	<i>28</i>
<i>Ek-3</i>	<i>29</i>
<i>Ek-4</i>	<i>30</i>
<i>Ek-5</i>	<i>31</i>

Giriş

2008 yılında Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleşen dolaylı İsrail-Suriye görüşmeleri esnasında İsrail'in Gazze'de başlattığı "Dökme Kurşun Operasyonu" ile Türkiye-İsrail ilişkilerinde özellikle 1990'larda hakim ve o tarihe kadar ciddi anlamda bir meydan okumaya da maruz kalmamış olumlu seyrin tersine döndüğü ve bugüne kadar ilişkilerde genel itibariyle karşılıklı sert söylemlerin eşlik ettiği olumsuz bir eğilimin hakim olduğu gözlemlenmiştir. Bu gerilimin son yıllarda Doğu Akdeniz ve mücavir bölgelerdeki güvenlik ortamına da olumsuz yansımaları olduğu müşahade edilmektedir. Mayıs 2020 itibariyle ilişkilerin, iki ülkenin ortak çıkarları zemininde geliştirilebilmesi yönünde İsrail'in sesini yükselttiği ve Türkiye'nin de özellikle Doğu Akdeniz konusunda çözüme yönelik olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) haricindeki taraflara açık kapı bırakan tutumunun İsrail'i de kapsadığı görülmektedir. Mevcut düzlemde iki ülke arasında öne çıkan potansiyel ve/ya aktüel gerilim alanları Filistin meselesi, ikili ilişkilerde "geçmişin gölgesi" veya özellikle 2008-2011 arası gerilimin zirve noktası olan dönemin hatırası ve Türkiye ile son yıllarda Suriye, Doğu Akdeniz ve Libya gibi sahalardan bir veya birkaçında sorunlu ilişkileri olan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır, GKRY ve Yunanistan gibi aktörlerle İsrail'in işbirliği gibi konuları kapsamaktadır. Son dönemde yaşanan gelişmeler, İsrail ve Türkiye'nin ortak çıkarlar konusunda konu bazlı işbirlikleri yapabileceğini, ancak öngörülebilir gelecekte ilişkilerin normalleşmesi ihtimalinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

İlişkilerin Yakın Geçmişi ve Ayrışma Alanları

İsrail'in kuruluşundan itibaren Türkiye-İsrail ilişkilerinde Filistin Meselesi ve ulusal güvenlikle ilgili konular başta olmak üzere tarafların çıkarları,

temel faktörleri teşkil etmiştir. Söz konusu faktörlerin ilişkilerin seyrindeki başat konumu değişmemekle beraber özellikle 2010 sonrası ilişkilerin durumunda jeopolitik gelişmelerin ve tarafların politikaları bağlamında ortaya çıkan yeni denklemin daha karmaşık bir tabloyu ortaya koyduğuna şahit olunmaktadır. İlişkilerin mevcut durumunun anlaşılması ve geleceği hakkında bir değerlendirmede bulunulması adına yeni durumu ortaya çıkaran parametrelerin ele alınması gerekmektedir.

Bu süreçte bilhassa İsrail'in Filistin meselesine dair attığı tartışmalı adımlara karşı Türkiye'nin, bölgedeki en net karşı duruşu gösteren ülkelerden biri olarak ön plana çıkması, İsrail kamuoyundaki Türkiye algısını olumsuz yönde etkilerken siyasi arenada Türkiye karşıtlığından faydalanmak isteyen aktörlerin söylemlerini daha fazla sertleştirmesine de neden olmuştur.

İkili İlişkiler

2008'den itibaren yaşanan olaylar zinciri ile İsrail-Türkiye ilişkilerinin olumsuz bir seyir izlediği gözlemlenmiştir. Bu süreçte bilhassa İsrail'in Filistin meselesine dair attığı tartışmalı adımlara karşı Türkiye'nin, bölgedeki en net karşı duruşu gösteren ülkelerden biri olarak ön plana çıkması, İsrail kamuoyundaki Türkiye algısını olumsuz yönde etkilerken siyasi arenada Türkiye karşıtlığından faydalanmak isteyen aktörlerin söylemlerini daha fazla sertleştirmesine de neden olmuştur. 2008'de, ilişkilerin henüz

başlıca olumsuz kırılmaları tecrübe etmemiş olduğu dönemde Türkiye'nin arabuluculuğunda süren dolaylı Suriye-İsrail görüşmeleri, İsrail tarafından Gazze'ye yönelik olarak başlatılan "Dökme Kurşun Operasyonu" ile akamete uğramış ve bu olay iki ülke arasında bir güven bunalımına neden olmuştu.¹ İlişkilerdeki kötüye gidiş, Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda, o dönem Başbakan mevkiinde bulunan Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında yaşanan tartışma ve bundan bir yıl sonra, "Alçak Koltuk Krizi" olarak da bilinen, dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Dani Ayalon'un, Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'a karşı diplomatik teamüllerin tamamen dışına çıkan muamelesi ile devam etmişti. Ocak 2010'da, Türkiye'de yayınlanan bir TV dizisinde yer alan, İsrail askerlerine dair tasvirden rahatsız olan dönemin İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı ve İsrail Beytenu milletvekili Dani Ayalon, Çelikkol'u bakanlığa çağırması ve kendisini alçak bir koltuğa oturtuktan sonra önceden hazırlandığı anlaşılan senaryo gereği, gazetecilere dönerek İbranice "Bizim yüksek, onun daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada yalnızca İsrail bayrağı bulunduğuna ve bizim gülümsemediğimize dikkatinizi çekerim" demiştir.² Ayalon, daha sonra özür dilese de³ bu olay iki ülke ilişkilerinde süregelen diplomasi adabı açısından alışılmadık bir gelişme olmuştur. 2010 Mayıs ayında Gazze'ye insani yardım götürmek üzere yola çıkan Mavi Marmara Gemisi'nin, uluslararası sularda İsrail Ordusu tarafından saldırıya uğraması ve 9 Türk'ün hayatını kaybetmesi ise iki ülke ilişkilerinde tarihin en kötü döneminin başlangıcı olmuştur.

2013 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Barack Obama'nın arabuluculuğunda, Netanyahu tarafından Mavi Marmara saldırısıyla ilgili olarak yürütülen ve bir dizi operasyonel hata yapıldığı yönünde bir açıklamayla sonuçlanan soruşturma doğrultusunda, can kaybına veya yaralanmaya yol açan her

türlü hatadan dolayı İsrail adına Türk halkından özür dilenmiş ve hayatını kaybeden Türk vatandaşlarının ailelerine tazminat ödenmesi kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra İsrail, sivil halkın kullanacağı malların Gazze dahil Filistin topraklarına girişine ilişkin kısıtlamaları kaldırdığına ve sükûnet devam ettiği müddetçe bu durumun da devam edeceğine ilişkin taahhütte bulunmuştur. Bu çerçevede, Filistin topraklarındaki insani durumun iyileştirilmesi için iki ülkenin beraber çalışmaya devam etmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.⁴ 2016 yılında ise söz konusu tazminata ilişkin Usul Anlaşması imzalanmıştır.⁵

Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrindeki değişikliğin belirginleşmesiyle beraber İsrail, Türkiye'yi dengelemek adına 2010 yılından itibaren Yunanistan ve GKRY ile ilişkilerini geliştirme yönünde bazı adımlar atmıştır.

Doğu Akdeniz Denklemi, İsrail'in Yunanistan, GKRY ve Körfez ile Yakınlaşması ve Libya Boyutu

İsrail ile Türkiye arasındaki gerilimin güvenlik alanındaki yansımalarından biri de Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundaki gerginlikler bağlamında ortaya çıkmıştır. Enerji açısından Rusya'ya bağımlı olan Avrupa Birliği (AB) için GKRY'nin Afrodit, İsrail'in Tamar ve Leviathan sahalarındaki doğal gazın alternatif bir tedarik kaynağı haline gelmesi, bu ülkeler arasında enerji iş birliğini gündeme getirmiştir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrindeki değişikliğin belirginleşmesiyle beraber İsrail, Türkiye'yi dengelemek adına 2010 yılından iti-

baren Yunanistan ve GKRY ile ilişkilerini geliştirme yönünde bazı adımlar atmıştır.⁶ Buna ek olarak Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynaklarının keşfi ve Arap Baharı sonrası bölgede ortaya çıkan yeni dengelerin de etkisiyle bu 3 ülke arasında jeopolitik bir blok oluşması adına uygun bir ortam doğduğu değerlendirilerek ilişkiler daha yakın hale gelmiştir.⁷ Bu bağlamda ilk olarak bölgedeki gazın Avrupa’ya iletilmesi konusunda müzakereler için üç ülkeden uzmanların bir araya gelmesi ve toplantılar yapılması kararlaştırılmıştır. 2019 yılına kadar bu üç ülke arasında 6 toplantı gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, güvenlik endişelerinin de bu yakınlaşmanın bir başka itici gücü olduğu belirtilmekle birlikte bu ülkeler, aralarındaki sinerjiyi, “kendi kimliklerine yönelik birçok iç ve dış tehdide maruz kalan liberal demokrasilerin ittifakı” olarak lanse etmişlerdir. Bu bağlamda terörizm, “Radikal İslam”⁸ ve “Türkiye’nin artan bir şekilde hegemonik ve revizyonist politikalar güttüğü” yönünde iddialar

öne sürülerek, bunların, söz konusu ülkeler adına ortak tehdit algısı teşkil ettiği ve aralarındaki yakınlaşmaya dair isteği güçlendirdiği ifade edilmektedir.⁹ Doğu Akdeniz’de, Türkiye ile arasında yetki alanları üzerinde doğrudan bir ihtilaf söz konusu olmamasına rağmen İsrail’in, Mısır, Yunanistan ve GKRY’nin oluşturduğu, ABD ve Fransa’nın yanı sıra AB tarafından da aktif olarak desteklenen eksenin, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin meşru haklarını hiçe sayarak bölgedeki kaynakları paylaşma çabasında taraf olduğu görülmektedir. Bu kapsamda dikkat çekici biçimde, 2018 yılının Temmuz ayında, İsrail ve Mısır Büyükelçilerinin, ABD Büyükelçisi’nin de katıldığı GKRY’deki bir toplantıda, Doğu Akdeniz’de Türkiye’ye yönelik askeri seçeneklerin de masada olduğuna ilişkin açıklamalar kamuoyuna yansımıştır.¹⁰ Dolayısıyla özellikle İsrail’in, Yunanistan ve GKRY ile adada yaptığı müşterek tatbikatlar kayda değer gelişmeler olmuştur.¹¹

Diğer yandan İsrail-Yunanistan ve GKRY yakınlaşması söylem bazında Netanyahu tarafından “Ortadoğu’nun tek demokrasisi ile Dünya’nın ilk demokrasisi” arasında gerçekleştiği ya da “Bölgenin iki kadim halkının dostluğu”¹² şeklinde nitelenmiştir. Her iki söylemin de satır aralarına dikkatle bakıldığında, “İsrail’in, Ortadoğu’nun tek demokrasisi olması” esasında Türkiye’nin bir demokrasi olmadığı, Batılı değerlerle uyuşmadığı mesajını vermektedir. “Bölgenin kadim iki halkı”¹³ ifadesinin ise 18. yüzyılda arkeolojik faaliyetlerin başlayıp hızla yayılmasının tetiklendiği dönemdeki düşünce sistematığına benzer bir şekilde toprak iddiasını, “atadan miras kalma” söylemi üzerinden meşruiyet türetilmesi anlayışına dayandıran yaklaşıma işaret ettiğini anlamak zor olmayacaktır. Bu ise Netanyahu’nun hem İsrail’in Filistin üzerindeki iddialarını temellendirdiği bakış açısına hem de Türklerin, “Bölgeyi işgal eden, Orta Asyalı barbar kavimler” olduğu şeklinde, aslında ırkçı ve oryantalist temelleri olan söylemlere nispet etmektedir. Sonuç olarak, ilişkilerin bozulmasıyla beraber İsrail siyasetinde önde gelen kimi isimlerin, Türkiye’ye karşı son derece hasmane bir tutum izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İsrail, Arap Baharı sonrası gelişen Ortadoğu denkleminde, İran ve bölgedeki demokratikleşme hareketlerini kendi rejimlerinin meşruiyeti ve güvenliği için tehdit olarak gören Suudi Arabistan ve BAE ile bir yakınlaşma zemini bulmuştur. Bu rejimler, Türkiye’nin Ortadoğu’daki yumuşak gücünü ve etkinliğini kırmak adına Suriye, Doğu Akdeniz¹⁴ ve Libya’da aktif olarak Türkiye aleyhtarı bir tutum izlemektedirler. Nitekim söz konusu yakınlaşma, bu ülkeleri, Filistin meselesine sırtını dönme hatta İsrail tezlerini destekleme noktasına da getirmiştir. Bunun en belirgin örneği, Yüzyılın Planı ve Batı Şeria’daki İsrail yerleşimlerinin ilhakı konusunda bu ülkelerin gösterdikleri olumlayıcı tavidir.¹⁵ Bu aktörler, kendilerine karşı bu tutum dolayısıyla oluşabilecek

tepkileri de pek çok ülkede petrodollarların stratejik kullanımı ve sahadaki kendilerine müzahir aktörlerin desteklenmesi yoluyla aşma çabası içerisinde.

16 Ocak 2019’da Kahire’de düzenlenen toplantıyla, Mısır, Yunanistan, GKRY, İtalya, Ürdün, İsrail ve Filistin’in enerji bakanları tarafından “Doğu Akdeniz Gaz Forumu”nun kurulduğu açıklanmıştır. Forum’un amacı, hidrokarbon kaynakları üzerinde arz-talep dengesinin ve güvenliğinin sağlanması ve üyelerin çıkarlarını muhafaza edecek bölgesel bir gaz piyasasının kurulması olarak belirtilmiştir.¹⁶ Doğu Akdeniz’de en geniş kıyı hattına sahip olan Türkiye’nin, Forum dışında bırakılması ise altı çizilmesi gereken bir başka gelişme olmuştur. Bu minvalde Türkiye’nin ve KKTC’nin dışlandığı ve böylelikle hem uluslararası hukuk hem uygulanabilirlik noktasında sorunların doğduğu bu girişimin hedefi ve konumlanması da net biçimde ortaya çıkmıştır.

Doğu Akdeniz’deki denklemin dışında tutulmaya çalışılan Türkiye, 27 Kasım 2019’da Libya’da BM tarafından tanınan meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma, bölgedeki dengeleri değiştirecek stratejik bir nitelik taşımaktadır. Zira uzun süredir planlandığı ifade edilen “East-Med Projesi”nin uygulanabilirliği bu anlaşmayla ortadan kalkmaktaydı. İsrail’in anlaşmaya karşı çıkmasına rağmen dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Israel Katz, Türkiye ile tansiyonu yükseltmek istemediklerini açıklamıştır.¹⁷ Buna karşın İsrail, Yunanistan ve GKRY, 2 Ocak 2020’de East-Med Projesi’ni imzalamışlardır. Anlaşmayla bölgedeki doğalgazın deniz altından 1,900 km’lik boru hattıyla Avrupa’ya ulaştırılması öngörülmektedir.¹⁸ 17 Aralık 2019’da ise İsrail, doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa’ya iletilmesi hususunu Türkiye ile müzakere edebileceklerini açıklamış, olası anlaşmanın East-Med’e alternatif olmadığını

iddia etmiştir.¹⁹ Özellikle Hafter'in Libya'daki kayıpları sonrasında Türkiye'ye dolaylı kanallardan iletmeye devam edilen bu gibi yakınlaşma çabalarına karşın Türkiye'den de GKRY haricindeki tüm aktörlerle görüşülebileceği ve aktörlerin Türkiye ile imzalayacağı anlaşmaların kendilerine daha geniş yetki alanı sağlayacağını vurgulanması dikkat çekmektedir. Bahsi geçen aktörlerin, Libya'daki denklemin Hafter aleyhine devam etmesiyle birlikte bu konuda daha fazla girişimde bulunması ve/ya mevcut angajmanlarını gözden geçirmesi de oldukça olasıdır.

2016'ya gelindiğinde ise Suriye iç savaşının seyri, iki ülke çıkarlarını birbirine yaklaştırmıştır. Zira Rusların iç savaşa müdahil olduğu ve muhaliflerin Suriye'de mevzi kaybettiği bu dönem, İran iltisaklı grupların da Suriye'de yayılması ve etkinliğinin artması ile İsrail açısından da tehdit teşkil etmiştir.

2010 Sonrası Dönemde Filistin Meselesindeki Gelişmeler ve İkili İlişkilere Etkisi

2012 yılında İsrail'in gerçekleştirdiği "Bulut Sütunu Operasyonu" ile hali hazırda kötü giden ilişkiler, 2013'te Obama'nın arabuluculuğuyla düzelme eğilimine girmiş fakat 2014 yılında İsrail tarafından Gazze'ye düzenlenen "Koruyucu Hat Operasyonu" ile 1500 Filistinlinin hayatını kaybetmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir başka gerilime neden olmuştur. Bu süreçte ve sonrasında Türkiye, İsrail'in hamlelerine sağladığı koruma nedeniyle ABD'ye ve bu konuda gerekli eylemsel kapasiteyi ortaya koyamayan Birleşmiş Milletler

(BM) sistemine dayalı müesses nizama yoğun eleştiriler getirmiştir.²⁰ 2016'ya gelindiğinde ise Suriye iç savaşının seyri, iki ülke çıkarlarını birbirine yaklaştırmıştır. Zira Rusların iç savaşa müdahil olduğu ve muhaliflerin Suriye'de mevzi kaybettiği bu dönem, İran iltisaklı grupların da Suriye'de yayılması ve etkinliğinin artması ile İsrail açısından da tehdit teşkil etmiştir.²¹ Kasım 2016'da Hayfa'da çıkan büyük yangına Türkiye'nin yangın söndürme uçaklarıyla müdahale etmesine müteakip ilişkilerde bir yumuşama gözlenirken, daha önce ABD'nin inisiyatifiyle başlayan süreç diplomatik temsil düzeyinin yeniden artırılması ve böylelikle Büyükelçi Mustafa Kemal Ökem'in Tel Aviv'e, Eitan Naeh'in de İsrail tarafından Ankara'ya büyükelçi olarak atanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Türkiye'nin Kudüs ve Filistin meselesi konusundaki eleştirilerinin dozunu etkilememiştir.²²

6 Kasım 2017'de, ABD Başkanı Donald Trump'ın, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması ve Tel Aviv'deki ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması talimatı vermesi ile ilişkilerdeki düzelme eğiliminin tersine döndüğü bir döneme girilmiştir. Türkiye'nin girişimleriyle bu kararı eleştiren bir tasarı, ABD'nin tehdide varan telkinlerine rağmen BM Genel Kurulu'nda büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir.²³ Bu durum, ABD tarafından tasarıya "evet oyu veren ülkelerin not edildiği"²⁴ belirtilerek sert tepkiyle karşılanırken, gelişen konjonktür ABD ve İsrail'in, tek taraflı attıkları adımlarda diplomatik açıdan yalnızlaşma riskinin altını çizmiştir. Esasında 2018 ve 2019 yılları, bilhassa İsrail sağının mülhazasında kazanım olarak değerlendirilen, sol partilerin ise gelişmeler konusunda ortaya belirgin bir tepki koyamadığı ve ABD'deki yeni yönetimin desteğiyle uluslararası hukuka aykırı olarak atılan bir dizi adıma sahne olmuştur. İsrail'de bir türlü aşılamayan hükümet krizinin de etkilediği bu adımlara paralel olarak Türkiye-İsrail ilişkileri de olumsuz yönde etkilenmeye devam etmiştir.

2018 yılı Mart ayında, Gazze üzerindeki abluka ve işgale karşı başlatılan “Büyük Dönüş Yürüyüşü” esnasında İsrail’in Gazzelilere karşı orantısız müdahalesi sonucunda çok sayıda can kaybının meydana gelmesi Türkiye’den sert tepki görmüş, karşılıklı gerilim sonucunda Tel Aviv Büyükelçisi istişareler gerçekleştirmek üzere geri çekilirken, Ankara’daki İsrail Büyükelçisi’nden de bir süre ülkesine dönmesi istenmiştir. Türkiye’den gelen sert eleştiriler karşısında Netanyahu, Barış Pınarı Harekatı’nda “Türkiye’nin, masum insanları öldürdüğü” yönünde iddialarda bulunmuş ve bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı hedef alan konuşmalar yapmıştır.

1 Mayıs 2018’de, Knesset’te Filistinlilerin hakları konusunda demokratik standartlar açısından tartışmalı “Yahudi Ulus Devleti Yasası” kabul edilmiştir. İki devletli çözümü imkansızlaştıran, yerleşim yerlerini teşvik eden, özünde kendi kaderini tayin hakkını yalnızca Yahudilerde gören ve Yahudi olmayanları ikinci sınıf vatandaş durumuna düşüren bu yasaya, ülkede yalnızca Araplar değil, İsrail Ordusu’nda aktif olarak görev yapan Dürzilerden dahi sert tepkiler gel-

miştir.²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da, bu gelişmeyi çağ dışı ve ayrımcı bir zihniyetin ürünü olarak nitelendirmiştir.²⁶ Esasında bu dönemde Türk Dışişleri’nin yaklaşımı, ABD Başkanı Obama’nın görev süresinin sonuna doğru yaşanan ve İsrail-ABD ilişkilerinin pek de iyi seyretmediği gözlemlenen süreci anımsatmaktadır. Türk Dışişleri’nin vurguladığı hususlar, dönemin Başkan Yardımcısı Joe Biden’in, yeni yerleşimler başta olmak üzere İsrail’in attığı adımlardan dolayı yaşadıkları hayal kırıklığını ve dönemin Dışişleri Bakanı John Kerry’nin iki devletli çözümü vurgularken benimsedikleri söylemlerle benzer noktaların altını çizmekteydi.²⁷ 2019 yılına gelindiğinde Golan Tepeleri’nde İsrail egemenliğinin ABD tarafından tanınması meselesi gündeme gelmiş, Trump yönetimi, 25 Mart 2019’da Nisan seçimleri arifesinde Netanyahu’nun elini güçlendireceği değerlendirilen bu adımı resmen atmıştı. Türkiye-İsrail ilişkileri adına bir başka sorun olarak ortaya çıkan bu adım, Türkiye tarafından BM Güvenlik Konseyi 497 (1981) sayılı kararına ve Suriye’nin toprak bütünlüğüne vurgu yapılarak hükümsüz olarak nitelenmiştir.²⁸

ABD Başkanı Trump'ın, göreve gelmesinden kısa süre önce duyurduğu "Yüzyılın Anlaşması" olarak bilinen barış planı, ilişkileri olumsuz etkileyen bir başka gelişme olmuştur. İsrail siyasetindeki belirsizlik nedeniyle açıklanması sürekli ertelenen planın detayları, Ocak 2020'de Trump'ın, İsrail'de hükümeti kurmaya en yakın iki siyasi olan Netanyahu ve Benny Gantz ile Washington'da görüşmesinden sonra ilan edilmiştir. Planın hayata geçmesi durumunda Filistin meselesinde iki devletli çözüm imkansızlaşacak, Filistinliler ise ellerinde kalacak olan birbirinden kopuk anklavlarda (kuşatılmış alanlarda) sınırlı egemenliğe sahip olabilecek ve güvenliği tamamen İsrail'in kontrolünde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalacaklardır. Dahası vatandaşlığa alınmaları da söz konusu olmayacaktır.²⁹ Esasında planın uygulanabilmesi için her iki tarafın da plana rıza göstermesi gerekirken, Netanyahu ve Gantz arasında yapılan anlaşma gereği planın Knesset'te Temmuz ayı içerisinde gündeme getirileceği ifade edilmektedir. Türkiye'nin konuya bakış açısı, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından "*Dünyanın gündemine sözde 'Yüzyılın Planı' adıyla giren ve Kudüs'ü İsrail'in başkenti ilan eden plan, bölgede barış ve huzuru tehdit eden bir hayalden başka bir şey değildir. Bu hayalin gerçekleşmesine izin vermeyeceğiz. Filistin topraklarını ilhak anlamına gelen, Filistin'i tümüyle yok eden ve Kudüs'ü tamamen gasp eden bu planı tanımıyoruz. Görünürde iki devletli çözümü kabul eden ancak İsrail işgalini Amerikan yönetimi himayesinde meşrulaştırma anlamına gelen bu girişimi asla kabul etmiyoruz.*" sözleriyle ifade edilmiştir.³⁰ Tarihsel olarak İsrail'in kuruluşundan bu yana Türkiye-İsrail ilişkilerinin ana belirleyici unsurlarından olan ve bu özelliğini 2009 sonrasında artan biçimde gösteren İsrail-Filistin ilişkilerinin 2010-2020 arası dönemde bu özelliğini koruduğu, Türkiye'nin Filistin'deki hukuksuz uygulamalar ve bu uygulamalara karşı uluslararası toplumun tavrına getirdiği eleştirilerin ikili ilişkilerde önemli bir başlık oluşturduğu görülmektedir.

Ortadoğu'daki her bir azınlıkla ilişki kurmak yönünde bir arayışımız vardır. Ortadoğu'da bizim yabancı olduğumuza dair teze karşı mücadele etmemiz ve Ortadoğu'nun yekpare bir kumaştan ibaret bir bölge olmadığını göstermemiz gerekmektedir.

İsrail'in YPG ve Kuzey Irak'taki Bağımsızlık Çabalarına Yaklaşımı

İsrail'in, Ekim 2019'da Türkiye'nin YPG Terör örgütüne karşı düzenlediği Barış Pınarı Harekâtı'na karşı gösterdiği sert tepki hafızalarda yerini korumaktadır.³¹ Öyle ki Netanyahu, sosyal medya üzerinden "Türkiye'nin bölgede muhtemel bir etnik temizlik yapması ihtimali" olduğunu iddia etmiş ve bu konuda uyarılarda bulunmuştur.³² Suriye'de artan İran etkisini, kendisi adına en önemli tehdit olarak gören İsrail, bu dönemde Türkiye'nin de Suriye'de nüfuzunu genişletmesine karşı bir duruş sergilemiştir. Dolayısıyla asıl çekincesi İran olmasına karşın, Suriye'deki bütün yabancı orduların ülkeyi terk etmesi yönünde bir vizyon ortaya koymuştur. Bu konuda Netanyahu, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le de aynı görüşte olduklarını ifade etmiştir.³³ Bunun yanı sıra İsrail'in, Ortadoğu'daki azınlıklara olan yaklaşımı bağlamında Kürtlere dair geçmiş 1940'lı yıllara uzanan stratejik bakış açısının da Barış Pınarı Harekâtı sırasındaki tepkilerini anlaşılır kıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Buna göre İsrail, coğrafi olarak kendisini hasım bir Arap denizinin ortasında yer aldığı tasavvurundan hareket etmekte ve bunu aşmak adına

bir strateji ortaya koymaya çalışmaktadır.³⁴ Bir başka deyişle 1948 Savaşı'ndan galip ayrılan İsrail'in önünde, çevresindeki hasım Araplar tarafından izole edilmiş bir şekilde geçireceği uzun yıllar bulunmaktadır. Bu kapsamda ortaya konan ve "Çevre Doktrini" (Torat Haperiferia) olarak anılan stratejiye göre İsrail, bölgesel uzanımını artırmak, hasım Arap ülkelerin çemberini kırmak ve ötesine geçmek, Araplara dair kendisiyle benzer güvenlik tehdidi algılarına sahip bölgesel devletler ve azınlıklarla yakın güvenlik ilişkileri tesis etmek zorundaydı.³⁵ Bu sayede İsrail, üzerindeki izolasyonu aşmak ve bölgede yeni müttefikler bulmak adına çaba göstermiştir. Mossad eski Başkanı Meir Amit, bu yaklaşımı şu şekilde açıklamıştır: "*Ortadoğu'daki her bir azınlıkla ilişki kurmak yönünde bir arayışımız vardır. Ortadoğu'da bizim yabancı olduğumuza dair teze karşı mücadele etmemiz ve Ortadoğu'nun yekpare bir kumaştan ibaret bir bölge olmadığını göstermemiz gerekmektedir*".³⁶ Burada "Yekpare bir kumaştan oluşmadığı" ifade edilen Ortadoğu'daki "farklı kumaşları" temsil eden azınlıklar ve devlet dışı aktörler seviyesinde ise "Çevre", etnik ve dini bir referansa sahiptir ve Kürtleri, Güney Sudanlıları, Marunileri kapsamaktadır.³⁷ 1950'li yıllarda David Ben Gurion, bu doktrinin uygulayıcısı olmuştur. Bu dönemde, İsrail bir taraftan İran ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirerek Irak'ın kuzeyindeki Kürtlere askeri yardımda bulunurken, diğer yandan bu ilişkileri, "Arap Ortadoğusu"na sızmaya çalışan Sovyetler ve Sovyet yanlısı Mısır, Suriye ve Irak gibi rejimlerin dengelenmesi adına gelecek vadeden birer değer olarak gören Amerikan güvenlik bürokrasisine başarıyla pazarlamıştır.³⁸ Bu dönemde tesis edilen ilişkilerin bugün de farklı şekillerde sürdüğünü değerlendirmek, eldeki veriler ışığında yanlış olmayacaktır.

Nitekim 2017 yılında, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin düzenlemek istediği bağımsızlık referandumu konusunda İsrail'in desteğinin

de Türkiye ve İsrail arasındaki derin anlaşmazlıkları pekiştirdiği söylenebilir. Netanyahu, henüz 2014 yılında "Kürtlerin bağımsızlığı hak ettiğini" söyleyerek bu konuda çıkış yapan ilk lider olmuştu. Dönemin Cumhurbaşkanı Shimon Peres ve Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman da bu desteği Amerikalı mevkidaşları nezdinde tekrarlamış, Ocak 2016'da ise dönemin adalet bakanı aşırı sağcı Ayelet Şaked, "Kürtler, İsrail halkının ortağıdır" şeklinde bir ifade kullanmıştı.³⁹ Burada vurgulananın Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim veya herhangi bir grup değil, doğrudan "Kürtler" olarak ifade edilmesinin altı çizilmelidir. 2017 yılına gelindiğinde, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim bağımsızlık konusunda adımlar atmış ve bir referandum düzenlenmesi için çaba göstermiştir. İsrail de bağımsızlık konusunda kendilerine açık destek verirken, Türkiye, referanduma sert tepki göstermiş hatta bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından askeri müdahale uyarısı yapılmıştır.⁴⁰ Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin, İsrail desteğiyle yasal zemini olmayan, aynı zamanda Türkmen ve Arap nüfusun haklarını gasp etmek suretiyle Kerkük'ü de içine alan şehirlerde bir oldu bittiye yeltenmesi ve bu süreçte bölgede alenen İsrail bayraklarının dalgalandırılması⁴¹ neticesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, bölgedeki gelişmelerden Mossad'ı sorumlu tutmuş ve iki ülke ilişkilerinde Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin durumu bir başka fay hattı haline gelmiştir.⁴²

İsrail Siyasetinde Yükselen Popülizm

2018'den itibaren İsrail siyaseti bir çıkmaza girmiş, bir buçuk yılı aşkın bir sürede peşi sıra yapılan üç seçimde de Knesset'te hiçbir kanat, hükümeti kurmak için yeterli sandalye sayısına (61) ulaşamamıştı. Yisrael Beitenu (İsrail Evimiz) lideri ve dönemin Savunma Bakanı Avigdor Lieberman, Kasım 2018'de Gazze'de örtülü bir operasyon yürüten İsrail ajanlarının fark edilmesi üzerine çıkan çatışma ve gerginlikten sonra Netanyahu'nun ateşkeske razı olmasını eleştirerek

istifa etmişti. Bunun üzerine Knesset'te hükümet-muhalefet dengesi 61-59 gibi kritik bir seviyeye gelmiş ve bir süre sonra seçime gidilmişti. Lieberman, anketlerde partisinin oylarındaki gerilemeye karşı geliştirdiği strateji doğrultusunda, seküler sağ tabanın oylarını kazanmak adına Ortodokslara verilen imtiyazları bahane ederek Netanyahu liderliğindeki hükümete katılmak için Başbakan'ın kabul edemeyeceği isteklerde bulunmuş, takip eden ilk seçimde partisinin artan oy oranları da uyguladığı stratejiye seküler tabanın desteğini ortaya koymuştu. Bu durum, Lieberman'ın uyguladığı politikadan geri adım atmaması konusunda cesaret verici olmuş ve İsrail siyasetinde bir buçuk yıl süren hükümet krizi ile ülkenin içine düştüğü açmaz, siyasi yelpazenin hem sağ hem de solundaki parti propagandalarını ve vaatlerini popülizme itmişti. Bu süreçte Netanyahu, özellikle Filistin meselesiyle ilgili ABD'nin de desteğiyle illegal ve iddialı kazanımları içeren vaatlerde bulunmuştur. Söz konusu adımlara Ortadoğu'da en belirgin tepki Türkiye'den gelmiş ve bu durum Türkiye'yi basın ve siyasiler nezdinde -İsrail'in faaliyetlerinin meşru olduğu kabulüyle- hedef haline getirmiştir.

Yolsuzluk soruşturmalarıyla zor bir dönemden

İsrail siyasetindeki istikrarsızlıkla paralel seyreden bu zorlu süreç boyunca söz konusu kesimlerin, zaman zaman Türkiye'yi de propaganda aracı olarak kullandığına şahit olunmuştur.

geçen Netanyahu, 9 Nisan'daki erken seçimlerin hemen öncesinde, 7 Nisan'da ani bir çıkış daha yaparak seçimi kazanması durumunda Batı Şeria'daki yerleşim yerlerini ilhak etme sözü vermiştir. Seçim sonrasında ortaya çıkan meclis aritmetiği ve daha önce de ifade edildiği gibi Lieberman'ın hükümete girmeye yanaşmaması neticesinde 17 Eylül'de ikinci seçimlere gidilmiş, Knesset'teki tablo bu seçimde de hükümet kurulmasına imkân vermemiştir. Hem halkın hem de basının, seçim yorgunu olarak girdiği üçüncü seçimler, 2 Mart 2020'de yapılmış ve Likud, 36 vekil kazanarak önceki iki seçime göre daha iyi bir performans gösterse de Knesset'teki sağ ve

sol blokun bu seçimde de hükümet kurmak adına gereken 61 milletvekili sayısına ulaşamadığı görülmüştür.

İsrail siyasetindeki istikrarsızlıkla paralel seyreden bu zorlu süreç boyunca söz konusu kesimlerin, zaman zaman Türkiye'yi de propaganda aracı olarak kullandığına şahit olunmuştur. Hemen hemen bütün siyasilerde popülist söylemlerin hakim olduğu bu dönemde, hem merkez-sol blok hem de sağ partiler, propaganda süreçlerinde Türkiye'deki demokratik standartları, Batı basınındaki algılar üzerinden kendisine malzeme yapmıştır. Örneğin, radikal sağın temsilcilerinden Ayelet Şaked ve Naftali Bennett gibi figürler, seçim kampanyalarında Türkiye-İsrail arasındaki sorunları gerçeği çarpıtarak reklam filmlerinde kullanmışlardır. Dahası, bilhassa Kudüslü Filistinlilerin, Türkiye Cumhuriyeti'ne olan teveccühü ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) bölgedeki restorasyon faaliyetlerinin ve Yunus

Emre Enstitüsü'nün çalışmalarının dahi bir ulusal güvenlik sorunu olarak haberlerde yer bulması dikkat çekmiştir.⁴³ Dolayısıyla Türkiye'nin, bu süreçte İsrail halkı nezdinde bir güvenlik tehdidi gibi yansıtıldığına şahit olunmuştur.

Küresel ekonomi ve siyaset üzerinde derin etkiler bırakması beklenen Kovid-19'un, İsrail siyasetindeki istikrarsızlığın aşılması için bir manivela işlevi gördüğü üçüncü seçim sonunda, iki eski Genelkurmay Başkanı Benny Gantz ve Gabi Aşkenazi, beklenmedik bir biçimde Yair Lapid ve Moşe Ya'alon'la ortaklıklarını sonlandırarak Netanyahu ile masaya oturmuştur. Sonuçta ilhak gibi konulardaki görüş ayrılıkları çözülmüş ve hükümetin kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Benny Gantz'ın savunma bakanı olarak görev yapacağı 18 ay sonunda Benjamin Netanyahu'dan başbakanlık görevini devralması kararlaştırılmıştır.

Taraflar arasındaki ilişkilere dair uluslararası yansımaları olan en önemli gelişme ise 12 Mayıs tarihinde İsrail'in, BAE, Mısır, GKRY, Yunanistan ve Fransa'nın Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj çalışmalarını kınadığı metne taraf olmamasıdır.

Birlik Hükümeti'nin Kurulması ve İsrail'in Türkiye'ye Karşı Tutumunda Gözlemlenen Değişim

Son Gelişmeler

İsrail'de beş yüz günü aşkın süren hükümet krizi, Gantz ve Netanyahu'nun anlaşmaya varmasıyla aşılmış, bu durum, nihayet karar vericiler üzerindeki popülist baskıyı azaltmış ve Netanyahu'ya seçilmiş başbakan olarak dış politikada manevra alanı sağlamıştır. Yeş Atid ve Telem'le ortaklıktan, Benny Gantz'la beraber ayrılan ve yeni hükümette Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturan Gabi Aşkenazi, göreve gelmesine müteakip yaptığı açıklamada, Mısır ve Ürdün ile barışın sürmesinin önemine değinirken, İsrail'in stratejik konumunu güçlendirmek adına diğer bölgesel aktörlerle de ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışılacağını ifade etmiştir.⁴⁴ Son dönemde Türkiye ile ilişkilerde muhtemel bir yumuşamaya yönelik haberlerin çıkması da bu gelişmeler çerçevesinde değerlendirilebilecek bir husustur. Zira daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye, uzunca bir süredir İsrail siyasetinin hem sağ hem de sol kesimi için iç politika malzemesi olarak kullanılmaktaydı. Bu minvaldeki gelişmeler, özellikle Mayıs ayı itibarıyla ortaya çıkmaya başlamış, 7

Mayıs 2020 tarihinde, İsrail Devleti'nin resmi hesabından paylaşılan bir tweette, "Türkiye ile diplomatik ilişkilerden dolayı İsrail'in gurur duyduğu ve gelecekte bu ilişkilerin gelişmesini umut ettikleri" ifade edilmiştir.⁴⁵ Taraflar arasındaki ilişkilere dair uluslararası yansımaları olan en önemli gelişme ise 12 Mayıs tarihinde İsrail'in, BAE, Mısır, GKRY, Yunanistan ve Fransa'nın Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj çalışmalarını kınadığı metne⁴⁶ taraf olmamasıdır. Bu durum, ilişkilerde muhtemel bir yumuşamanın bir ayağının da Doğu Akdeniz olması ihtimalini akla getirmektedir. Zira bu gelişme İsrail tarafından bölgede izlenen politikada genele şamil bir değişiklik şeklinde okunamayacaksa da Türkiye'ye karşı uzun zamandır attığı adımlar bağlamında bir farklılığa işaret etmektedir. 18 Mayıs tarihinde ise İsrail'in Ankara Büyükelçiliği resmi Twitter hesabından, Dışişleri Bakanı Aşkenazi'nin açıklamasında bahsi geçen bölüme atıf yapan bir tweet paylaşılmıştır.⁴⁷ Bu gelişmelere ek olarak 24 Mayıs'ta İsrail Hava Yolları (El Al), 13 yıl sonra ilk defa Türkiye'ye uçuş gerçekleştirmiştir.⁴⁸

Gelişmelerin bir diğer boyutu ise Türkiye'nin, Suriye rejimini hedef alan Bahar Kalkanı Harekâtı sırasında İsrail'den, Barış Pınarı Operasyonu'na kıyasla daha mutedil seslerin yükselmesi olmuştur. Bilhassa Hizbullah'ın elit Rıdvan Güçleri ve İran destekli diğer Şii milislerin Türkiye'den aldığı ağır darbe İsrail tarafından dikkatle takip edilmiştir. Türkiye'nin operasyonları sırasında en az 9 Hizbullah⁴⁹ ve 50'den fazla Afgan Zeynebiyun Tugayı üyesi Şii milisin öldüğü öne sürülmüştür.⁵⁰ Yıllar içerisinde Suriye sahasında edindikleri tecrübeye karşın İdlip'te uğradığı başarısızlıktan sonra Hizbullah, Lübnan'ın güneyine dönmek durumunda kalırken, İsrail'e göre Hizbullah unsurları konvansiyonel bir ordu karşısında tutunmakta zorlanmıştır.⁵¹ İsrail'in, Türkiye'nin Hizbullah'ı hedef almaktan çekinmemesini yeni bir durum gibi algıladığı anlaşılmaktadır. Esasında bu durum, İsrail'in, 2010 sonrası dönemde Tür-

kiye'nin yürüttüğü politikaları ya doğru algılamadığının bir kanıtı ve sonucu yahut da bu konuda Türkiye'yi bilinçli olarak sübjektif saiklerle konumlandığı anlamına gelmektedir. Geline nokta ikincisinin daha makul bir seçenek olduğu ifade edilebilir. Sonuç olarak mevcut durumun Türkiye ve İsrail açısından Suriye sahasında faaliyet gösteren Şii milisler hususunda ortak çıkarları beraberinde getirdiği değerlendirilmektedir. Zira bölgede faaliyet gösteren Şii milislerin hareket alanının kısıtlanmasının, iki ülkenin de çıkarlarının çatıştığı İran ve rejimin bölgedeki etkinliğinin zayıflatılması anlamına gelecektir.

2020'nin İlk Çeyreğinde Yeniden Gündeme Gelen Normalleşme Tartışmalarına Dair Değerlendirme

Konuya dair en önemli gelişme, 21 Mayıs tarihinde, İsrail'in Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı Roey Gilad'ın bir internet sitesinde yayınlanan yazısı olmuştur. Gilad, Bahar Kalkanı Harekati'nden sonra İran'ın Suriye'deki varlığının her iki ülkenin de çıkarlarına ters düştüğünü, İsrail'in de Suriye'nin güneyinde aynı gruplarla mücadele ettiğini ifade ederken yazıda altı çizilen şu hususlar, İsrail'in Türkiye ile muhtemel bir normalleşmeden beklentileri konusunda ipuçları vermektedir: *"İlişkilerimizi normal bir düzeye getirmek için her konuda fikir birliğine sahip olmak durumunda değiliz. Bu normal düzey, Suriye'de de görülebileceği gibi, benzer zorluklarla daha başarılı bir şekilde yüzleşebilmek açısından hem Türkiye hem de İsrail'e fayda sağlayabilir. Bunun görülebileceği tek örnek Suriye de değil."* Buna ek olarak İsrail'de artık hükümetin kurulduğuna işaret eden Gilad, Filistin meselesindeki gelişmeler nedeniyle iki ülke arasındaki elçilerin geri çekilmesine değinerek; *"Bu anlaşmazlıklar ortadan kalkmayacak. Ancak, iki devletin normal düzeyde bir ilişkisi olması... Türkiye ve İsrail'in*

ortak çıkarlarına daha iyi hizmet edecektir. Top artık Türk tarafında." diyerek normalleşmeye dair İsrail'in iradesini açıkça ortaya koymuştur.⁵²

İsrail için kısa ve orta vadede en önemli güvenlik tehdidi algısı İran'ın Suriye'deki mevcudiyetinden kaynaklanmaktadır. Nitekim İsrail tarafından, bu mevcudiyete müsaade edilmeyeceğine dair farklı mevkilerden birçok yetkili defaten açıklamalar yapmıştır. Bu anlamda İsrail Savunma eski Bakanı Naftali Bennett'in, Şubat 2020'de yaptığı açıklamada İran'ın bir yıl içerisinde Suriye'den çıkarılmasının hedeflendiğini belirtmesi önem arz etmektedir.⁵³ Bu konuda askeri olarak da bazı hazırlıklar yapan İsrail, ordu bünyesinde İran'a karşı hareket ve planlamayı üstleneceği açıklanan "İran Komutanlığı"nı ihdas etmiştir.⁵⁴ Diğer yandan hava sahasını kontrol ettiği bölgelerde İsrail'in, İran iltisaklı gruplara karşı operasyonlarına göz yummasından da anlaşılabacağı üzere Rusya'nın da sahadaki İran etkinliğinden memnun olmadığı değerlendirilebilir. Rusya'nın, İran destekli unsurların sahadaki varlığından duyduğu rahatsızlığın ve bu konudaki tasavvurunun İsrail ve ABD ile ne oranda uyduğu hususu elbette tartışmalıdır. Keza Rusya'nın, sahadaki etkinliğini, bir hayli yıpranmış olan rejim güçlerine değil, önemli ölçüde İran destekli milislere borçlu olduğu ifade edilebilir. Dahası Rusya'nın, Suriye'de yerel milis güçleri oluşturmak için çaba sarf ettiği de iddia edilmektedir.⁵⁵ Her şeye rağmen İran'ın, kendisi için hayati önem atfettiği Suriye'deki varlığının tamamen son bulmasının, Rusya'nın da bölgedeki menfaatlerini olumsuz yönde etkilemesi muhtemeldir. Zira bu durum, ABD destekli grupların sahada etkinliğinin artması anlamına gelebilir. Rusya'nın ilerleyen yıllarda Suriye'de anayasa yapım süreci ve ülkenin yeniden inşası gibi konularda masada İran'ı karşısında görmeyi rasyonel bulması da mevcut şartlar itibarıyla mümkün görünmemektedir.

2018 yılı sonu itibariyle İsrail ve Hizbullah arasındaki tansiyonun kademeli olarak yükseldiği müşahade edilmektedir. Kuzey sınır hattında 2019 yılı Ocak ayına kadar süren tünel operasyonları sırasında Hizbullah'ın, Suriye iç savaşından da faydalanmak suretiyle kapasitesini geliştirmesi ve Lübnan'daki etkisini arttırması konularında İsrail güvenlik bürokrasisinden çok sayıda uyarı gelmiştir. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Gadi Eisenkot, Hizbullah'ın Lübnan'ın büyük bir bölümünü kontrol ettiğine ve bu durumun neden olduğu tehlikelere değinerek "Lübnan'ın, Lübnanlılara döndürülmesi gerektiğini" ifade etmiştir.⁵⁶ Dolayısıyla Hizbullah'ın ulaştığı kapasitenin, İsrail milli güvenliği açısından kabul edilebilir sınırların ötesinde olduğu değerlendirilebilir. Diğer yandan Suriye'deki İran varlığı ve Tahran-Lübnan kara köprüsünün kesintisiz devam ettiği bir konjonktürün, olası bir İsrail operasyonu için uygun koşulların oluşmasına mâni olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Rusya'nın, üzerindeki baskılar nedeniyle Tahran'ı el-Bukemal'den çekilmeye ikna etmeye çalışacağı iddia edilmektedir.⁵⁷ Bu sebeple İsrail, Suriye'de Hizbullah ve İran destekli diğer Şii milis grupların varlığının sonlandırılmasını öncelemektedir. Sonuç olarak söz konusu unsurların Suriye'den çıkarılması konusuna birincil önem atfeden İsrail'in, bu ülkede Türkiye gibi etkili bir aktörle işbirliği yapmasının kendi adına olumlu olacağı söylenebilir. Bu noktada İsrail'in, Suriye'deki bütün yabancı orduların çıkarılmasına dair önceliklerinin değiştiği ve menfaatleri noktasındaki kanaatinin Şii grupların mevcudiyetine karşı Türkiye ile uyuşma yönünde şekillendiği anlaşılmaktadır.

İsrailli kaynaklar tarafından reddedilse de Türkiye-İsrail arasında olası bir normalleşmenin, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya taşınması hususunda bir gelişmeyi kapsamaması zayıf ihtimaldir. Türkiye'nin, haklarını korumak adına Doğu Akdeniz'de askeri seçenekler de dahil her yönüne başvurmaktan

çekinmediğini, Libya ile yapmış olduğu deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması ve BM destekli UMH'ye olan aktif desteğinin yanı sıra bugüne kadar bölgede yapmakta olduğu tatbikatlardan anlamak mümkündür. Dolayısıyla bugüne kadar Türkiye karşıtı ekseninde aktif olarak yer alan İsrail'in, kendisi açısından daha yakın vadeli bir tehdit teşkil eden Suriye sahasında Türkiye ile işbirliği imkanlarını kollarken, Libya'da Hafter'in son dönem kayıpları da hesaba katıldığında Doğu Akdeniz'deki mevcut pozisyonunu sürdürmesi makul görünmemektedir. Diğer yandan mevcut durumda dip seviyeleri gören petrol fiyatları ve buna endeksli olarak düşen doğal gaz fiyatları, maliyeti nedeniyle uygulanabilirliği tartışmalı olan East-Med Projesi üzerindeki soru işaretlerini arttıracaktır. Bu ortamda, İsrail'in, Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye karşı söylemlerini kademeli olarak yumuşattığı müşahade edilmektedir. Oysa İsrail, Temmuz 2018'de, Türkiye'ye karşı askeri seçenekleri dile getirecek kadar ileri gitmişti.⁵⁸ 27 Kasım 2019'da Türkiye ve Libya'nın deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmasını imzalaması⁵⁹ üzerine İsrail'in, 16 Aralık'ta Türkiye ile konuyla ilgili müzakerelerde bulunabileceği haberleri İsrail basınında yer bulmuştu.⁶⁰ İsrail'in, bu müzakerelerin, East-Med'e alternatif olmadığını açıklamasına rağmen, hali hazırda keşfedilen rezervlerin East-Med gibi bir projenin karlılığı açısından bile tartışmalı olduğu bir ortamda, rezervlerin iki ayrı güzergahtan Avrupa'ya gönderilmesinin makul bir seçenek olup olmadığı tartışmalıdır.

Öte yandan İsrail, resmi ağızdan 23 Aralık 2019'da Türkiye ve Libya arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmasına karşı olduğunu ancak NATO üyesi Türkiye ile karşı karşıya gelmek gibi bir niyetlerinin olmadığını açıklamıştır.⁶¹ 12 Mayıs 2020'de ise BAE, Mısır, GKRY, Yunanistan ve Fransa'nın, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini kınadığı metni İsrail imzalamamıştır. Bu noktada İsrail'in GKRY

Büyükelçisi Sammy Revel'in, yoğun bir mesai yaparak basına İsrail'in, Yunanistan ve GKRY ile olan ilişkilerine verdiği önemi dile getiren demeçler verdiği görülmektedir.⁶² İsrail'in, Türkiye'nin cevabını almaksızın Doğu Akdeniz konusunda bir politika değişikliğine gitmesi zaten olası görünmemektedir. Zira her ne kadar Yunanistan ve GKRY, 2010 sonrası dönemde İsrail'in Türkiye'yi dengelemek adına işbirliği yaptığı iki aktör olsa da birincil derecede güvenlik tehdidi hissettiği İran'ın bölgedeki faaliyetleri İsrail için daha öncelikli bir sorun teşkil etmektedir. İran'ın bölgedeki faaliyetlerinin zayıflatılması noktasında ise Türkiye'nin desteği önemli bir potansiyel taşımaktadır.

Daha önce de ele alınan Çevre Doktrini kapsamında Arap devletler çemberini kırmak adına İran ve Türkiye gibi Arap olmayan ülkelerin dostluğunu arayan İsrail, 1979 İran İslam Devrimi sonrasında İran'ı kaybetmiş ve güvenliği noktasında Türkiye ile işbirliğinin önemi daha da artmıştır. Arap Baharı sonrası dönemde BAE ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkeleri başta olmak üzere bölgedeki Arap devletlerle ilişkilerini geliştiren İsrail'in, bu kez ortak tehdit algıları doğrultusunda Arap devletlerle İran'a karşı işbirliği yaptığı gözlemlenmektedir. Buna karşın İsrail'in bu ülkelerle ilişkilerinin mevcut durumunun uzun ömürlü olup olamayacağını zaman gösterecektir. Burada dikkat çeken önemli husus ise her iki durumda da İsrail'in Türkiye'ye ihtiyaç duymasıdır. Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının AB ülkelerine iletilbileceği en karlı güzergâh olan Türkiye ile anlaşılması, İsrail'in çıkarlarına daha fazla uyan bir seçenektir. Zira East-Med Projesi, bölgede var olan alternatifler arasında finans ve teknolojik gereksinimler açısından uygulanması en zor alternatiftir.⁶³ Nitekim bölgedeki arama ve keşif faaliyetleri devam ettiği halde, açıklananlara ek olarak büyük çaplı yeni rezervlere dair bir keşfin söz konusu olmaması da ispatlanan kaynaklarla

projenin uygulanabilirliği konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkarmaktadır.⁶⁴

Uzun süredir Doğu Akdeniz'deki haklarını korumak adına çok ciddi yatırımlar yapan Türkiye, bu doğrultuda BM tarafından tanınan meşru Libya Hükümeti'ni desteklemek suretiyle bölgedeki askeri çatışmalara dahil olmuştur. Dahası hem İdlib operasyonu hem de Libya'da gayri meşru Hafter güçlerini püskürtmesi, Türkiye'nin bölgede askerî açıdan geldiği noktayı ve çıkarlarını korumada sert güce başvurmaktan çekinmeyeceğini göstermesi açısından önemli gelişmeler olmuştur. Buna karşın, İsrail'in Türkiye'yi dengelemek adına özellikle 2008-2009 sonrası dönemde ilişkilerini geliştirdiği Yunanistan ve GKRY'nin, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini caydırmak şöyle dursun herhangi bir etkinlik göstermemesi de İsrail'i Türkiye ile normalleşme arayışlarına iten faktörlerden biri olmuştur. Buna ek olarak geliştirilen ilişkilerin sınırlılıklarını da gösterir biçimde Afrodit sahası üzerinde GKRY ile İsrail arasında bazı pürüzler bulunması dolayısıyla İsrail, bu bölgede saha geliştirme çalışmalarına izin vermemektedir.⁶⁵ Yunanistan ve GKRY'nin, burada Türkiye ile tarihsel kökenleri bulunan ve kronikleşmiş sorunlarının yanı sıra Doğu Akdeniz'deki yetki alanlarının paylaşımı üzerinden doğan hassasiyetleri istismar ettiği ve suni gerginliklerle Türkiye'nin, Ortadoğu'nun diğer bölgelerindeki faaliyetlerini dizginlemek ve dikkatini dağıtmak üzere bir araç olmaktan öteye geçemediği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin bölgede askeri hamlelerinin tamamlayıcısı olarak kendi ulusal çıkarları çerçevesinde Doğu Akdeniz denkleminde İsrail gibi aktif aktörlerden kendi pozisyonuna yakın bir çizgiye çekilme sinyalleri verenlerle görüşerek diplomatik cepheyi de daha güçlü hale getirmesi olası bir senaryo olarak görülmektedir. Nitekim 18 Haziran 2020'de, CNN Türk'e açıklamalarda bulunan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ilhak planlarıyla ilgili Tür-

kiye'nin karşı tutumunu ortaya koyduktan sonra Akdeniz'de ekonomik çıkarlar doğrultusunda herkesle işbirliği yapılabileceğini ifade etmiştir. Ancak İsrail'in, burada Türkiye ile bir anlaşma yapmak istiyorsa, Rum kesimi ile yapmış olduğu deniz yetki alanlarının paylaşılmasına dair anlaşmadaki 1, 4, 5, 6 ve 7. parsellerin, Türkiye'nin ilan ettiği münhasır ekonomik bölge ile çakışmasını gerekçe göstererek, iptal edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Çavuşoğlu'nun, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarıyla ilgili İsrail'in daha önce de Türkiye'nin kapısını çaldığını belirtmesi burada ayrıca önem arz etmektedir.

Gelinen noktada Batı Şeria'nın ilhakı ve Kudüs'ün statüsü konusunda İsrail'in geri adım atacağına yönelik bir emare görünmemektedir. Bu doğrultuda Türkiye, meseleyi daha önce de yaptığı gibi muhtemeldir ki, BM'ye götürecektir. İsrail her ne kadar BAE, Suudi Arabistan, Umman, Çad ve Sudan gibi Müslüman ülkelerle ilişkilerini geliştirse de bölgedeki halk sosyolojisinin, bu denli önemli konularda İsrail'in diplomatik olarak desteklenmesine müsaade etmeyeceği açıktır. Bu minvalde İsrail'in, BM nezdinde de diplomatik bir izolasyonu göze alması gerekecektir. İlaveten, AB'den konuyla ilgili gelen açıklamalarda ilhaka karşı çıkılmakta ve bu konuda İsrail'e karşı yaptırımların olabileceğine yönelik işaretler gelmektedir.⁶⁶ Roey Gilad'ın ifadelerine dönülecek olursa, İsrail'in, Filistin meselesine dair anlaşmazlıklar konusunda tek taraflı adımlarına devam etse de Türkiye'den beklentisi, iki ülke ilişkilerinin, ortak çıkarların söz konusu olduğu durumlarda iş birliği yapılabilecek düzeyde seyretmesini istediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ilişkilerin olası olumlu seyrinin bütüncül olmaktan ziyade konu bazlı, "kompartmanlaştırılmış" bir yaklaşımla mümkün olduğu, Türkiye'nin özellikle Filistin ve işgal edilmiş topraklar konusunda öteden beri süregelen diplomatik pozisyonunu sürdüreceği, bu konularda İsrail'in de yakın vadede geri adım atmayacağı dikkate alındığında bu konu bazlı

yumuşamaların sınırlılıklarının da unutulmaması gerektiği açıktır.

Sonuç

İsrail-Türkiye ilişkilerinde, 1950-60 arası ve terörün Türkiye'de en şiddetli şekilde kendisini hissettirdiği 1990'lar en iyi dönemler olarak nitelenebilir. Her ikisi de farklı karakteristiklere sahip bu dönemlerde iki taraf açısından yaklaşmanın farklı motivasyonları olmakla birlikte, İsrail açısından, "hasım Arap ülkeleriyle çevrili" olma diskuru üzerinden Türkiye ile ilişkilerde görülen çıkarlar benzer nitelikler taşımaktadır. 1950-60 arası dönemdeki yaklaşma, İsrail'in inisiyatifleriyle üzerindeki izolasyonu kırmak adına gerçekleşmiştir. Özü itibarıyla oldukça gizli yürüyen ve "Hayalet İttifak"⁶⁷ adıyla da anılan bu yaklaşmanın Türkiye açısından önemi, İsrail'in ABD nezdindeki etkisinden de kaynaklanmıştır.⁶⁸ 1990'lı yıllardaki yaklaşmanın Türkiye açısından motivasyonu ise daha çok şiddeti artan PKK terörü ve bu yıllarda terörle mücadelesinde gerekli teknik ve askeri destek noktasında özellikle Avrupa ve ABD'nin Türkiye'ye mesafeli duruşu olmuş ve ilişkiler 50'li yılların aksine önemli ölçüde geliştirilmiştir.⁶⁹ İsrail-Arap Barış sürecinin de etkisiyle manevra alanı bulan ve 1992'den itibaren üst düzey ziyaretlere şahit olan ikili ilişkiler 1996 itibarıyla askeri alanda anlaşmalarla daha da gelişmiştir. Bugün ise çok farklı bir konjonktürde normalleşmenin iki temel motivasyonu ön plana çıkmaktadır. Birincisi, Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon kaynaklarıdır. Gelinen noktada Doğu Akdeniz'de artan gerilimin deniz yolunu güvensiz hale getirmesi risk maliyetini arttıran bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak İsrail ve diğer bölge ülkeleri açısından, bu kaynakların Avrupa'ya iletilmesi adına en düşük risk maliyetine sahip güzergâh Türkiye'den geçmektedir. Türkiye içinse enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve cari açık veren bir ülke olarak hem enerji arz güvenliğinin temini

hem de gelecekteki alımlarda pazarlık imkânı elde etmek adına bu kaynaklar büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla normalleşme olsun ya da olmasın bu konuda bir anlaşmanın elzem olduğu değerlendirilmektedir. Diğer bir husus ise Türkiye ve Libya arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması üzerine yürüyen tartışmalardır. Burada ikili bir yetki alanı anlaşmasının, Türkiye'nin elini Libya'da da belirli oranda rahatlatacağı, dahası Mısır'ın da bu konuda politikasını etkileyeceği değerlendirilebilir.

İran'ın, Suriye sahasından çıkarıldığı bir senaryoda, Suriye'de asker bulunduracak olan tek bölgesel gücün Türkiye olması ve İsrail'in, İran'ın Suriye'deki varlığı konusunda istediğini alması ihtimalinin gerçekleşmesi durumunda, ABD ve İsrail'in, Suriye'deki Türk askeri varlığına ilişkin tutumunun ne olacağı konusu önem arz etmektedir. Diğer yandan böyle bir durumda Türkiye'nin, İran'la ilişkilerinin nasıl etkileneceği hususu ve bu durumun İran-PKK ilişkilerine ve ikili ticari ilişkilere olası yansımalarının ne şekilde olacağı iyi değerlendirilmelidir. İran'ın özellikle Suriye'de kaldığı senaryoda ise, ki kısa

vadede aksi mümkün görünmemektedir, Türk askeri varlığının İsrail'in uzun süredir rahatsızlığına vurgu yaptığı İran'ın Şii milislerine karşı önemi de İsrail'in Türkiye'ye yaklaşımını gözden geçirmesini gerektirecek önemli bir faktördür.

2016 yılında, ilişkilerdeki normalleşme eğiliminin görüldüğü dönemde, Türkiye, İsrail'le anlaşma imzalamakla birlikte, Filistin meselesinde İsrail'e karşı sert eleştirilerini sürdürmüştür. Gelişmeler ışığında İsrail'in, Batı Şeria'daki işgal altındaki yerleşim yerleri ve Ürdün Vadisi'ni hukuka aykırı olarak ilhak etmesi ve Kudüs'te gerçekleştirmek istediği fiili bir durumda dahi ilişkilerin sürmesi yönünde bir iradesi bulunmaktadır. Türkiye, tarihsel olarak Filistin meselesinde daima tutarlı bir yaklaşım sergilemiştir. Bunun değişeceğini düşünmek makul bir seçenek olarak görünmemektedir. Dolayısıyla mevcut durum, iki ülke arasında bütüncül bir normalleşmeye değil, ilişkilerin, ortak çıkarların söz konusu olduğu konularda işbirliği yapabilmelerine olanak sağlayacak seviyede devam etmesine imkan verecektir.

Dipnotlar

- ¹ Dan Arbell, “The U.S.-Turkey-Israel Triangle”, Center for Middle East Policy at Brookings, Sayı 34, Ekim 2014, s. 11
- ² “İsrail’le ‘alçak koltuk’ krizi”, Milliyet, 13.01.2010
- ³ “Israel officially apologizes for treatment of Turkish ambassador”, 13 Jan 2010, <https://www.worldjewishcongress.org/en/news/israel-officially-apologizes-for-treatment-of-turkish-ambassador>)
- ⁴ “Türkiye- İsrail Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- ⁵ “Erdoğan Türkiye-İsrail anlaşmasını imzaladı”, 31 Ağustos 2016, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-t%C3%BCrkiye-israil-anla%C5%9Fmasını-imzaladı/a-19516242>
- ⁶ George N. Tzogopoulos, “Debate: What is the Future of the Israel-Greece-Cyprus Partnership?”, 29 Temmuz 2019, <https://besacenter.org/online-debates/israel-greece-cyprus-partnership/>
- ⁷ Arye Mekel, “Birth of a Geopolitical Bloc: The Israel-Greece-Cyprus Axis”, 31.01.2016, <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-birth-of-a-geopolitical-bloc-the-israel-greece-cyprus-axis-1.5397833>
- ⁸ 2014 yılında, dönemin Savunma Bakanı Moşe Ya’alon (Şu anda Mavi-Beyaz İttifakı ortağıdır), Türkiye’nin IŞİD’i desteklediği ve bu örgütten petrol aldığını iddia edecek kadar ileri gitmiştir. Dolayısıyla burada vurgulanan Radikal İslam söyleminin arka planında Türkiye ve IŞİD arasında olduğunu iddia ettikleri sözde bağlantıya da işaret edildiği söylenebilir. Bu ifadenin ikincil bir önemi de bölgedeki Ortadoğu’da, Müslüman Kardeşler başta olmak üzere İslamcı hareketleri kendisi için tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerle ortak düşman algısına temel teşkil etmesidir. (Gili Cohen Reuters, Michele Kambas, “Defense Minister Ya’alon: ‘ISIS Enjoyed Turkish Money for Oil’”, 26 Ocak 2016, <https://www.haaretz.com/israel-news/defense-minister-ya-alon-isis-enjoyed-turkish-money-1.5395972>)
- ⁹ Elie Friedman, “Promoting Liberal Democracy in the Eastern Mediterranean”, Friedrich Ebert Stiftung, Kasım 2018, s.4
- ¹⁰ “İsrail ve Mısır’dan Türkiye’ye tehdit”, 29 Temmuz 2018, <https://www.cnnturk.com/dunya/israil-ve-misirdan-turkiyeye-tehdit>
- ¹¹ Eugene Kogan, “Military Cooperation between Israel, Greece and Cyprus”, 10 Mart 2020, <https://euro-sd.com/2020/03/allgemein/16506/military-cooperation-between-israel-greece-and-cyprus/>
- ¹² “Israel and Greece hold Government-to-Government consultations“, 27 Ocak 2016, <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2016/Pages/Israel-and-Greece-hold-Government-to-Government-consultations-27-Jan-2016.aspx>
- ¹³ “Statement by PM Netanyahu at the Government-to-Government Consultation Meeting with Greece”, 27 Ocak 2016, <https://www.gov.il/en/departments/news/eventgreece270116>
- ¹⁴ “Saudi Arabia pledges full support to Greek Cypriot administration”, 22 Ocak 2020, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2020/01/22/saudi-arabia-pledges-full-support-to-greek-cypriot-administration>
- ¹⁵ “Major Arab states support, Turkey rejects deal of the century”, 29 Ocak 2020, <https://www.middleeastmonitor.com/20200129-major-arab-states-support-turkey-rejects-deal-of-the-century/>

- ¹⁶ “7 countries launch Eastern Mediterranean Gas Forum in Egypt”, http://www.xinhuanet.com/english/2020-01/16/c_138710801.htm
- ¹⁷ Ari Rabinovitch ve Michele Kambas, “Israel opposes Turkey-Libya maritime border Accord”, 23 Aralık 2019, <https://www.reuters.com/article/us-israel-turkey-greece/israel-opposes-turkey-libya-maritime-border-accord-idUSKBN1YR1VN>
- ¹⁸ Angeliki Koutantou, “Greece, Israel, Cyprus sign EastMed gas pipeline deal”, 2 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-greece-cyprus-israel-pipeline/greece-israel-cyprus-sign-eastmed-gas-pipeline-deal-idUSKBN1Z10R5>
- ¹⁹ Turgut Alp Boyraz, “Israel ready to discuss gas transfer with Turkey: media”, 17.12.2019, <https://www.aa.com.tr/en/politics/israel-ready-to-discuss-gas-transfer-with-turkey-media/1675517>
- ²⁰ Selin M. Bölme, İsrail’in Değişime Direnci 2012 Gazze Saldırısı, SETA Analiz, Sayı: 55, Kasım 2012, s.16
- ²¹ Dennis Ross ve Moran Stern, “The Role of Syria in Israeli-Turkish Relations”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Cilt.14, Sayı. 2, 2013, s. 121
- ²² Raphael Ahren, “Israel’s new ambassador to Turkey arrives in Ankara”, 1 Aralık 2016, <https://www.timesofisrael.com/israels-new-ambassador-to-turkey-arrives-in-ankara/>
- ²³ Louis Nelson, “U.N. votes 128-9 to criticize U.S. decision on Jerusalem”, 21.12.2017, <https://www.politico.com/story/2017/12/21/united-nations-vote-criticize-trump-jerusalem-312328>
- ²⁴ “UN Jerusalem vote: US ‘will be taking names’”, 20 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42424666>
- ²⁵ Adam Rasgon, “Druze revolt: Why a tiny, loyal community is so infuriated by nation-state law”, 8 Ağustos 2018, <https://www.timesofisrael.com/druze-revolt-why-a-tiny-loyal-community-is-so-infuriated-by-nation-state-law/>
- ²⁶ “İsrail Parlamentosu’nda kabul edilen Yahudi Ulus Devleti Yasası Hk.”, 19 Temmuz 2018, http://www.mfa.gov.tr/no_-191_-israil-parlamentosunda-kabul-edilen-yahudi-ulus-devleti-yasasi-hk.tr.mfa
- ²⁷ Edward-Isaac Dove, “Joe Biden: Israel causes ‘overwhelming frustration’”, 20.04.2016, <https://www.politico.eu/article/joe-biden-israel-causes-overwhelming-frustration/>
- ²⁸ “İşgal Altındaki Golan Tepeleri Üzerindeki İsrail Egemenliğinin ABD Yönetimi Tarafından Tanınma Kararı Hk.”, 25 Mart 2019, http://www.mfa.gov.tr/no_77_-isgal-altindaki-golan-tepeleri-hk.tr.mfa
- ²⁹ Abdelraouf Arna’out, “Israel: No citizenship for Palestinians in annexed lands”, 28 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israel-no-citizenship-for-palestinians-in-annexed-lands/1856493>
- ³⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Sözde ‘Yüzyılın Planı’ bölgede barış ve huzuru tehdit eden bir hayalden başka bir şey değildir”, 9 Şubat 2020, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-sozde-yuzyilin-plani-bolgede-baris-ve-huzuru-tehdit-eden-bir-hayalden-baska-bir-sey-degildir>
- ³¹ Adnan Abu Amer, “What is behind the Israeli outrage over Turkey’s Syria operation?”, 25 Ekim 2019, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/israeli-outrage-turkey-syria-operation-191025094744106.html>
- ³² Benjamin Netanyahu, 10 Ekim 2019, <https://twitter.com/netanyahu/status/1182268451269857281?s=20>
- ³³ Herb Keinon, “Netanyahu: Russia shares goal of removing all foreign troops from Syria”, 3 Mart 2019, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/pm-russia-shares-israels-goal-of-removing-all-foreign-troops-from-syria-582306>

- ³⁴ Mevcut konjonktürün, İsrail'in, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Umman gibi Körfez ülkeleriyle tesis ettiği ilişkiler bağlamında bu geleneksel söylemle belirli oranda çeliştiği ifade edilebilir. Fakat söz konusu yaklaşımın tamamen rafa kaldırıldığını iddia etmek doğru olmayacaktır.
- ³⁵ Yossi Alpher, *"Periphery, Israel's Search for Middle East Allies"*, Rowman & Littlefield, London, 2015, s.3
- ³⁶ Alpher, s.3
- ³⁷ Alpher, s. xviii
- ³⁸ Alpher, s.5
- ³⁹ Shira Efron, "The Future of Israeli-Turkish Relations", *RAND Corporation*, 2018, s. 32-33
- ⁴⁰ "Erdoğan'dan İKBY'deki referanduma tepki: Giriş-çıkış kapatılacak, bir gece ansızın gelebiliriz", 25 Eylül 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41383662>
- ⁴¹ "Iraq bans Israeli flags after Kurds wave them at independence rallies", 31 Ekim 2017, <https://www.timesofisrael.com/iraq-bans-israeli-flags-after-kurds-wave-them-at-independence-rallies/>
- ⁴² "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Demek ki Mossad'la bu yönetimin geçmişi bir ve beraberdi", 30.09.2017, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-demek-ki-mossadla-bu-yonetimin-gesmi-bir-ve-beraberdi,1FxK5iHmzkeuXMbTkxWg>
- ⁴³ "Israel said planning measures to restrict Erdogan's influence in Jerusalem", 7 Temmuz 2018, <https://www.timesofisrael.com/israel-planning-measures-to-restrict-erdogans-influence-in-jerusalem-report/>
- ⁴⁴ İsrail İstanbul Başkonsolosluğu Resmi Twitter Hesabı, 18 Mayıs 2020, <https://twitter.com/IsraelIstanbul/status/1262446505618792451/photo/3>
- ⁴⁵ İsrail Devleti Resmi Twitter Hesabı, 7 Mayıs 2020, <https://twitter.com/Israel/status/1258341847765790720?s=20>
- ⁴⁶ "UAE, Egypt, Cyprus, Greece and France denounce Turkey's 'interference in Libya', drilling off Cyprus", 12 Mayıs 2020, <https://the arabweekly.com/uae-egypt-cyprus-greece-and-france-denounce-turkeys-interference-libya-drilling-cyprus>
- ⁴⁷ İsrail Büyükelçiliği resmi Twitter hesabı, 18 Mayıs 2020, <https://twitter.com/IsraelinTurkey/status/1262453763891175425>
- ⁴⁸ "İsrail Havayolları El Al, 13 yıl sonra İstanbul'da", 24 Mayıs 2020, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202005241042107893-israil-havayollari-el-al-13-yil-sonra-istanbulda/>
- ⁴⁹ Sena Güler, "Syria: Turkish operations spook Hezbollah militias", 29 Şubat 2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/syria-turkish-operations-spook-hezbollah-militias/1749773>
- ⁵⁰ Naimat Khan, "50 Pakistani fighters killed in Turkish strikes in Syria — Pakistan officials", 6 Mart 2020, <https://www.arabnews.pk/node/1637736/pakistan>
- ⁵¹ Anna Ahronheim, "Israel learned from Hezbollah's defeat at the hands of Turkey", 21 Mayıs 2020, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/israel-learned-from-hezbollahs-defeat-at-the-hands-of-turkey-628836>

- ⁵² Roey Gilad, “Türkiye ve İsrail’in İdlib ve Covid-19 Dahil Ortak Çıkarları”, 21 Mayıs 2020, https://www.halimiz.com/turkiye-ve-israilin-idlib-ve-covid-19-dahil-ortak-cikarlari/?doing_wp_cron=1590839167.2758109569549560546875
- ⁵³ Zehra Nur Duz, “Israel’s goal to remove Iran from Syria within a year”, 28 Şubat 2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/-israel-s-goal-to-remove-iran-from-syria-within-a-year-/1748836>
- ⁵⁴ Anna Ahronheim, “IDF appoints general to lead new Iran Command as threat escalates”, 13 Şubat 2020, <https://www.jpost.com/israel-news/idf-appoints-general-to-head-up-new-iran-command-as-threat-escalates-617507>
- ⁵⁵ Dr. Muhammed Abdulmecid, “İran’ın Suriye’deki konumu zayıflıyor, 29 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iranin-suriyedeki-konumu-zayifliyor/1857621>
- ⁵⁶ “A Conversation with the Outgoing Chief of Staff Lt. Gen. Gadi Eisenkot”, <https://www.inss.org.il/conversation-outgoing-chief-staff/>
- ⁵⁷ Abdulmecid, A.g.e.
- ⁵⁸ Eugene Kogan, “Military Cooperation between Israel, Greece and Cyprus”, 10 Mart 2020, <https://euro-sd.com/2020/03/allgemein/16506/military-cooperation-between-israel-greece-and-cyprus/>
- ⁵⁹ Ari Rabinovitch ve Michele Kambas, “Israel opposes Turkey-Libya maritime border Accord”, 23 Aralık 2019, <https://www.reuters.com/article/us-israel-turkey-greece/israel-opposes-turkey-libya-maritime-border-accord-idUSKBN1YR1VN>
- ⁶⁰ “İsrail, doğal gaz boru hattı inşası için Türkiye ile müzakerelere hazır’ iddiası”, 17 Aralık 2019 <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201912171040851862-israil-dogal-gaz-boru-hatti-insasi-icin-turkiye-ile-muzakerelere-hazir-iddiasi/>
- ⁶¹ Ari Rabinovitch ve Michele Kambas, “Israel opposes Turkey-Libya maritime border Accord”, 23 Aralık 2019, <https://www.reuters.com/article/us-israel-turkey-greece/israel-opposes-turkey-libya-maritime-border-accord-idUSKBN1YR1VN>
- ⁶² İsrail’in GKRY Büyükelçisi Sammy Revel’in şahsi Twitter hesabı, 30 Mayıs 2020, <https://twitter.com/SammyRevel/status/126667422093685553?s=20>
- ⁶³ Nikos Tsafos, “Can the East Med Pipeline Work?”, *Center for Strategic & International Studies*, 22 Ocak 2019, <https://www.csis.org/analysis/can-east-med-pipeline-work>
- ⁶⁴ Hayriye Kahveci Özgür, “Eastern Mediterranean Hydrocarbons: Regional Potential, Challenges Ahead, and the ‘Hydrocarbon-ization’ of the Cyprus Problem”, *Perceptions*, Yaz—Son Bahar 2017, Cilt XXII, Sayı 2-3, s.33
- ⁶⁵ Amiram Barkat, “Israel blocking Aphrodite gas field development”, 8 Aralık 2019, <https://en.globes.co.il/en/article-israel-blocking-aphrodite-gas-field-development-1001310160>
- ⁶⁶ “EU ‘sanctions’ considered over Israel’s West Bank annexation plans”, 13 Mayıs 2020, <https://www.trtworld.com/magazine/eu-sanctions-considered-over-israel-s-west-bank-annexation-plans-36272>
- ⁶⁷ Ofra Bengio, “Türkiye-İsrail İlişkileri Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine”, Erguvan Yayınevi, Mart 2009, s.59
- ⁶⁸ A.g.e., s. 68
- ⁶⁹ A.g.e., s.156-157

Kaynakça:

- “A Conversation with the Outgoing Chief of Staff Lt. Gen. Gadi Eisenkot”, <https://www.inss.org.il/conversation-outgoing-chief-staff/>
- Abdulgadir M.**, “İran’ın Suriye’deki konumu zayıflıyor, 29 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iranin-suriyedeki-konumu-zayifliyor/1857621>
- Ahren R.**, “Israel’s new ambassador to Turkey arrives in Ankara”, 1 Aralık 2016, <https://www.timesofisrael.com/israels-new-ambassador-to-turkey-arrives-in-ankara/>
- Ahronheim A.**, “IDF appoints general to lead new Iran Command as threat escalates”, 13 Şubat 2020, <https://www.jpost.com/israel-news/idf-appoints-general-to-head-up-new-iran-command-as-threat-escalates-617507>
- Ahronheim A.**, “Israel learned from Hezbollah’s defeat at the hands of Turkey”, 21 Mayıs 2020, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/israel-learned-from-hezbollahs-defeat-at-the-hands-of-turkey-628836>
- Amer A.**, “What is behind the Israeli outrage over Turkey’s Syria operation?”, 25 Ekim 2019, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/israeli-outrage-turkey-syria-operation-191025094744106.html>
- Arbell D.**, “The U.S.-Turkey-Israel Triangle”, *Center for Middle East Policy at Brookings*, Sayı 34, Ekim 2014
- Arna’out A.**, “Israel: No citizenship for Palestinians in annexed lands”, 28 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israel-no-citizenship-for-palestinians-in-annexed-lands/1856493>
- Barkat A.**, “Israel blocking Aphrodite gas field development”, 8 Aralık 2019, <https://en.globes.co.il/en/article-israel-blocking-aphrodite-gas-field-development-1001310160>
- Bengio O.**, “Türkiye-İsrail İlişkileri Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine”, Erguvan Yayınevi, Mart 2009
- Benjamin Netanyahu**, 10 Ekim 2019, <https://twitter.com/netanyahu/status/1182268451269857281?s=20>
- “**Cumhurbaşkanı Erdoğan:** Demek ki Mossad’la bu yönetimin geçmişi bir ve beraberdi”, 30.09.2017, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-demek-ki-mossadla-bu-yonetimin-gesmi-si-bir-ve-beraberdi,1FxK5iHmzkeuXMbTkxWg>
- “**Cumhurbaşkanı Erdoğan:** Sözde ‘Yüzyılın Planı’ bölgede barış ve huzuru tehdit eden bir hayalden başka bir şey değildir”, 9 Şubat 2020, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-sozde-yuzyilin-plani-bolge-de-baris-ve-huzuru-tehdit-eden-bir-hayalden-baska-bir-sey-degildir>

- Dovere E.**, “Joe Biden: Israel causes ‘overwhelming frustration’”, 20.04.2016, <https://www.politico.eu/article/joe-biden-israel-causes-overwhelming-frustration/>
- Duz Z.**, “Israel’s goal to remove Iran from Syria within a year”, 28 Şubat 2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/-israel-s-goal-to-remove-iran-from-syria-within-a-year-/1748836>
- Elie Friedman E.**, “Promoting Liberal Democracy in the Eastern Mediterranean”, *Friedrich Ebert Stiftung*, Kasım 2018
- “Erdoğan Türkiye-İsrail anlaşmasını imzaladı”, 31 Ağustos 2016, <https://www.dw.com/tr/erdogan-turkiye-israil-anlasmasini-imzaladi/a-19516242>
- “Erdoğan’dan İKBY’deki referanduma tepki: Giriş-çıkış kapatılacak, bir gece ansızın gelebiliriz”, 25 Eylül 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41383662>
- “EU ‘sanctions’ considered over Israel’s West Bank annexation plans”, 13 Mayıs 2020, <https://www.trtworld.com/magazine/eu-sanctions-considered-over-israel-s-west-bank-annexation-plans-36272>
- Gilad R.**, “Türkiye ve İsrail’in İdlib ve Covid-19 Dahil Ortak Çıkarları”, 21 Mayıs 2020, https://www.halimiz.com/turkiye-ve-israilin-idlib-ve-covid-19-dahil-ortak-cikarlari/?doing_wp_cron=1590839167.2758109569549560546875
- Güler S.**, “Syria: Turkish operations spook Hezbollah militias”, 29 Şubat 2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/syria-turkish-operations-spook-hezbollah-militias/1749773>
- “Iraq bans Israeli flags after Kurds wave them at independence rallies”, 31 Ekim 2017, <https://www.timesofisrael.com/iraq-bans-israeli-flags-after-kurds-wave-them-at-independence-rallies/>
- “Israel and Greece hold Government-to-Government consultations“, 27 Ocak 2016, <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2016/Pages/Israel-and-Greece-hold-Government-to-Government-consultations-27-Jan-2016.aspx>
- “Israel officially apologizes for treatment of Turkish ambassador”, 13 Ocak 2010, <https://www.worldjewishcongress.org/en/news/israel-officially-apologizes-for-treatment-of-turkish-ambassador>
- “Israel said planning measures to restrict Erdogan’s influence in Jerusalem”, 7 Temmuz 2018, <https://www.timesofisrael.com/israel-planning-measures-to-restrict-erdogans-influence-in-jerusalem-report/>
- İsrail Büyükelçiliği resmi Twitter hesabı, 18 Mayıs 2020, <https://twitter.com/IsraelinTurkey/status/1262453763891175425>
- İsrail Devleti Resmi Twitter Hesabı, 7 Mayıs 2020, <https://twitter.com/Israel/status/1258341847765790720?s=20>

- “İsrail Havayolları El Al, 13 yıl sonra İstanbul’da”, 24 Mayıs 2020, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202005241042107893-israil-havayollari-el-al-13-yil-sonra-istanbulda/>
- İsrail İstanbul Başkonsolosluğu Resmi Twitter Hesabı, 18 Mayıs 2020, <https://twitter.com/IsraelIstanbul/status/1262446505618792451/photo/3>
- “İsrail Parlamentosu’nda kabul edilen Yahudi Ulus Devleti Yasası Hk.”, 19 Temmuz 2018, http://www.mfa.gov.tr/no_-191_-israil-parlamentosunda-kabul-edilen-yahudi-ulus-devleti-yasasi-hk.tr.mfa
- “İsrail ve Mısır’dan Türkiye’ye tehdit”, 29 Temmuz 2018, <https://www.cnnturk.com/dunya/israil-ve-misirdan-turkiyeye-tehdit>
- “İsrail, doğal gaz boru hattı inşası için Türkiye ile müzakerelere hazır” iddiası”, 17 Aralık 2019 <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201912171040851862-israil-dogal-gaz-boru-hatti-insasi-icin-turkiye-ile-muzakerelere-hazir-iddiasi/>
- “İsrail’in GKRY Büyükelçisi Sammy Revel’in şahsi Twitter hesabı, 30 Mayıs 2020, <https://twitter.com/SammyRevel/status/1266674220936855553?s=20>
- “İsrail’le ‘alçak koltuk’ krizi”, 13.01.2010, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/israil-le-alcak-koltuk-krizi-1185364>
- “İşgal Altındaki Golan Tepeleri Üzerindeki İsrail Egemenliğinin ABD Yönetimi Tarafından Tanınma Kararı Hk.”, 25 Mart 2019, http://www.mfa.gov.tr/no_77_-isgal-altindaki-golan-tepeleri-hk.tr.mfa
- Keinon H.**, “Netanyahu: Russia shares goal of removing all foreign troops from Syria”, 3 Mart 2019, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/pm-russia-shares-israels-goal-of-removing-all-foreign-troops-from-syria-582306>
- Khan N.**, “50 Pakistani fighters killed in Turkish strikes in Syria — Pakistan officials”, 6 Mart 2020, <https://www.arabnews.pk/node/1637736/pakistan>
- Kogan E.**, “Military Cooperation between Israel, Greece and Cyprus”, 10 Mart 2020, <https://euro-sd.com/2020/03/allgemein/16506/military-cooperation-between-israel-greece-and-cyprus/>
- Kogan E.**, “Military Cooperation between Israel, Greece and Cyprus”, 10 Mart 2020, <https://euro-sd.com/2020/03/allgemein/16506/military-cooperation-between-israel-greece-and-cyprus/>
- Koutantou A.**, “Greece, Israel, Cyprus sign EastMed gas pipeline deal”, 2 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-greece-cyprus-israel-pipeline/greece-israel-cyprus-sign-eastmed-gas-pipeline-deal-idUSKBN1Z10R5>
- “Major Arab states support, Turkey rejects deal of the century”, 29 Ocak 2020, <https://www.middleeastmonitor.com/20200129-major-arab-states-support-turkey-rejects-deal-of-the-century/>

- Mekel A.**, “Birth of a Geopolitical Bloc: The Israel-Greece-Cyprus Axis”, 31.01.2016, <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-birth-of-a-geopolitical-bloc-the-israel-greece-cyprus-axis-1.5397833>
- Nelson L.**, “U.N. votes 128-9 to criticize U.S. decision on Jerusalem”, 21.12.2017, <https://www.politico.com/story/2017/12/21/united-nations-vote-criticize-trump-jerusalem-312328>
- Özgür H.**, “Eastern Mediterranean Hydrocarbons: Regional Potential, Challenges Ahead, and the ‘Hydrocarbon-ization’ of the Cyprus Problem”, *Perceptions*, Yaz—Son Bahar 2017, Cilt Xxi, Sayı 2-3
- Rabinovitch A. ve Kambas M.**, “Israel opposes Turkey-Libya maritime border Accord”, 23 Aralık 2019, <https://www.reuters.com/article/us-israel-turkey-greece/israel-opposes-turkey-libya-maritime-border-accord-idUSKBN1YR1VN>
- Rasgon A.**, “Druze revolt: Why a tiny, loyal community is so infuriated by nation-state law”, 8 Ağustos 2018, <https://www.timesofisrael.com/druze-revolt-why-a-tiny-loyal-community-is-so-infuriated-by-nation-state-law/>
- Ross D. ve Stern M.**, “The Role of Syria in Israeli-Turkish Relations”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Cilt.14, Sayı. 2, 2013
- “Saudi Arabia pledges full support to Greek Cypriot administration”, 22 Ocak 2020, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2020/01/22/saudi-arabia-pledges-full-support-to-greek-cypriot-administration>
- Selin M. Bölme**, “İsrail’in Değişime Direnci 2012 Gazze Saldırısı”, *SETA Analiz*, Sayı: 55, Kasım 2012
- Shira Efron**, “The Future of Israeli-Turkish Relations”, *RAND Corporation*, 2018, s. 32-33
- “Statement by PM Netanyahu at the Government-to-Government Consultation Meeting with Greece”, 27 Ocak 2016, <https://www.gov.il/en/departments/news/eventgreece270116>
- Tsafos N.**, “Can the East Med Pipeline Work?”, Center for Strategic & International Studies, 22 Ocak 2019, <https://www.csis.org/analysis/can-east-med-pipeline-work>
- Turgut Alp Boyraz T.**, “Israel ready to discuss gas transfer with Turkey: media”, 17.12.2019, <https://www.aa.com.tr/en/politics/israel-ready-to-discuss-gas-transfer-with-turkey-media/1675517>
- “Türkiye- İsrail Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Tzogopoulos G.**, “Debate: What is the Future of the Israel-Greece-Cyprus Partnership?”, 29 Temmuz 2019, <https://besacenter.org/online-debates/israel-greece-cyprus-partnership/>

“UAE, Egypt, Cyprus, Greece and France denounce Turkey’s ‘interference in Libya’, drilling off Cyprus”, 12 Mayıs 2020, <https://thearabweekly.com/uae-egypt-cyprus-greece-and-france-denounce-turkeys-interference-libya-drilling-cyprus>

“UN Jerusalem vote: US ‘will be taking names’”, 20 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42424666>

Yossi Alpher, “*Periphery, Israel’s Search for Middle East Allies*”, Rowman & Littlefield, London, 2015

“7 countries launch Eastern Mediterranean Gas Forum in Egypt”, http://www.xinhuanet.com/english/2020-01/16/c_138710801.htm

Ekler:

1- İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun Türkiye'nin YPG'ye karşı operasyonuna yönelik suçlamaları:

2- İsrail Devleti Resmi Twitter hesabından Türkiye ile diplomatik ilişkileri hakkındaki olumlu ifadeleri:

3-İsrail'in Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Büyükelçisi Sammy Revel'in, Türkiye-İsrail yakınlaşması iddialarından sonra sıkça GKRY TV'lerine çıkması:

Sammy Revel
@SammyRevel

In interview with @tsouroullis on #Sigma TV, emphasized importance of #Israel - #Cyprus relations & Trilateral with #Greece for the promotion of stability, security and prosperity in the Eastern Mediterranean 🤝
@CyprusMFA @IsraelinCyprus 📌
 facebook.com/IsraelinCyprus...

Tweeti Çevir

1.736 görüntülenme

13:14 · 30.05.2020 · Twitter for iPhone

4- Yeni Dışışleri Bakanı Gabi Aşkenazi'nin İsrail İstanbul Başkonsolosluğu resmi Twitter hesabından paylaşılan ifadeleri:

Minister of Foreign Affairs

I am part of the generation that fought in the Yom Kippur War. I know the price of war and understand the value of peace.

I see great importance in strengthening our strategic ties with the countries with which we already have peace, Egypt and Jordan. They are allies of the utmost importance in facing regional challenges. In parallel, I will work to advance relations and cooperation with additional countries in the region, in order to strengthen the strategic position of the State of Israel.

Israeli diplomacy is deployed in over 100 embassies and missions across the world, from Asia through Africa to Latin America.

I look forward to enhancing our important relations with Moscow and to continuing a meaningful dialogue with our allies in Europe to develop our relations and cooperate on the many international challenges. Israel and Europe are important partners, and I am sure that the relations we share will be fruitful and beneficial for both sides.

I hope and look forward to continuing to strengthen Israel's significant economic collaboration with countries across the world and in the fields of high-tech, science, agriculture, and more.

I would like to thank the outgoing Minister, my friend Israel Katz, for his work and his contribution to the State of Israel's foreign relations during a sensitive and complex period. We have known each other for many years and I know how committed he was to the job of promoting Israel throughout the world.

I wish him good luck as he begins the challenging role of Finance Minister.

My friend Israel grew up on a Moshav, as I did, and understands that great achievements cannot be accomplished without hard work. This is how he acted throughout his time in both the Ministry of Transportation, and in the Ministry of Foreign Affairs.

5- İsrail'in Ankara Büyükelçiliği resmi Twitter hesabının yeni Dışışleri Bakanı Gabi Aşkenazi'nin açıklamasını paylaşması:

Notlar

ORTADOĞU ETÜTLERİ

MIDDLE EASTERN STUDIES

Hakemli Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın altı ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20
+90 (312) 430 39 48

info@orsam.org.tr
www.orsam.org.tr

orsamorgtr